



משרד התמ"ת
מחקר וכלכלה

**תחושות אפליה בקרב מעסיקים ערבים
2011 – 2012 נתונים שנתיים ורבעוניים**

רבים מבעלי העסקים הערבים בישראל סבורים, זה מכבר, שעסקיהם מופלים לרעה. טענותיהם לגבי האפליה כלפיהם ממוקדות בשני נושאים: ראשית, האפשרות לעשות שימוש במגוון כלי סיוע שביצירתם מעורבת המדינה ובעזרתם ניתן היה להוסיף ולפתח את עסקיהם, ושנית, האפשרות להתמודד באופן שוויוני על הספקת מוצרים ושירותים לממשלה.

אחד מהגורמים המרכזיים לאפליה הוא קיומן של דעות קדומות שהתקבעו אצל המפלה ביחס למופלה. היקבעותן של דעות קדומות הוא תהליך ארוך הניזון מהתנסות אישית של המפלה או אימוץ של התנסויות של עמיתים בסביבתו הקרובה של בעל הדעות הקדומות, תוך שנוצרת אווירה כוללת של דעות קדומות כנגד המופלה.

תחושת האפליה איננה מעידה בהכרח על קיומה של אפליה בפועל, אלא עשויה לבטא את תחושתם של מי שמדווחים על אפליה כזו. לא אחת, המדווחים על תחושת אפליה מפרשים עובדות או נתונים שגויים שהגיעו אליהם, כאפליה. זאת ועוד, מי שנכשלו בעסקיהם נוטים, לפעמים, לתרץ את כישלונותיהם בטענה שהופלו כביכול, בעוד שלמעשה, אפליה כזו לא הייתה קיימת בפועל.

גם אם תחושת אפליה לא תמיד נאמנה למציאות ואינה משקפת את המימדים האמיתיים של התופעה, הרי שלאיתורה ומדידתה חשיבות רבה, שכן לתחושה זו יכולה להיות השפעה ניכרת על דפוסי ההתנהגות של האוכלוסייה, החשה עצמה מופלית לרעה, בתחומי החיים בכלל ובתחום הכלכלי בפרט. תחושת האפליה יכולה להיות "מדבקת" ולעבור מאוכלוסייה שכבר חשה אפליה, ושתחושה זו כבר נטועה עמוק בקרבה, לאוכלוסיות אחרות שאינן חשות באפליה נגדן, אך הן נמצאות בקשרים חברתיים וכלכליים עם האוכלוסייה שחשה באפליה, ומשום כך מועברת אליהם תחושה זו, אף שאין לה בסיס ממשי, כאמור.

עיקר הנזק הכלכלי הנגרם לאוכלוסיות ולעסקים החשים אפליה, הוא בהשפעה על דפוסי ההתנהגות שלהם: הם עלולים להימנע מלהשתלב בתהליכים כלכליים העשויים לקדם את מעמדם ומצבם החברתי כלכלי, להסתגר בדלת אמותיהם, לגזור על עצמם בידוד ולחיות בצל התהליכים החברתיים והכלכליים המתרחשים בכלכלה העיקרית. עקב כך, אוכלוסיות ועסקים החשים אפליה, מתקשים להשתנות, שכן אינם נחשפים לשינויים המתרחשים בחברה הרחבה, ואינם משנים תהליכים בתוכם בשל העדר היזון חוזר ואינטראקציה בינם לבין קבוצות אחרות באוכלוסייה ובעסקים. אוכלוסיות ועסקים אלה אינם משתתפים בפעילויות כלכליות בשל החשש שההתייחסות אליהם, במידה וירצו להיעזר בכלי סיוע, לא תהיה עניינית ותושפע מגורמים שאינם מעצם העניין, בהם: השתייכותם ללאום, למגדר ולמגזרי אוכלוסייה מסוימים. אוכלוסיות ועסקים אלה סבורים שכניסה לפעילויות מסוימות היא בעלת פרמיית סיכון גבוהה מכפי שהיא בפועל, מצב המקטין את רצונם להיכנס לפעילויות כלכליות שהיו יכולות לתרום לפיתוחם ולשיפור במעמדם הכלכלי וחברתי. בסיכומו של דבר, תחושת אפליה פוגעת במיצוי הפוטנציאל, הן של האוכלוסייה והעסקים החשים אפליה והן בפוטנציאל של הכלכלה בכללותה. פגיעה זו גדלה ככל שמתרחבת האוכלוסייה החשה אפליה.

פעילות מחקרית המנסה לאפיין ולמדוד את תחושת האפליה מתמקדת לרוב בחקר קבוצות מיעוט הנחשפות לתופעות הללו. בתחום הכלכלי, המחקר מתמקד בקבוצות עובדים החשים שהם מופלים, אך כמעט שאין בנמצא מחקרים המנסים לאמוד את תחושת האפליה של בעלי עסקים מקרב קבוצות מיעוט, בהם: ערבים, חרדים, עולים חדשים בישראל, וכן בקרב קבוצות ייחודיות של העולים כגון: עולים מאתיופיה.

מינהל המחקר במשרד הכלכלה, בשיתוף הרשות לפיתוח המגזר הערבי, הדרוזי והצ'רקסי במשרד ראש הממשלה, יזם סקר שוטף שנועד לעקוב אחר ההתפתחויות בפעילות עסקים בבעלות ערבים במטרה לשפר את ההבנה לגבי חסמי פעילות של עסקים אלו בכלכלה הישראלית, ומתוך כוונה לקדם ולשלב באופן שוויוני יותר את המגזר הערבי בחברה ובכלכלה הישראלית.

הסקר מתמקד בנושאים הבאים:

- ✓ כח אדם, קליטה, פליטה וחיפוש עובדים בעסקים בבעלות ערבים.
- ✓ המצב הכלכלי של העסקים בבעלות ערבים, השתנותו על פני זמן וציפיות לעתיד.
- ✓ חסמים וקשיים בפניהם ניצבים העסקים הערבים בישראל.
- ✓ נושאים מיוחדים כמו: אפליה, יצוא, קשיים בגיוס עובדים, עבודת יהודים בעסקים ערבים, תחרות ועוד.

אחד מהנושאים הנבדקים באופן שוטף מתייחס למימדי תחושת האפליה של מעסיקים ערבים. לצורך כך, נעשה שימוש בסקר העסקים בבעלות ערבים (לפירוט אודות הסקר, ר' נספח א'), שבו נשאלו העסקים: "האם אתה סבור שמפלים לרעה עסקים ערביים בישראל?", אפשרויות התשובה לשאלה זו מתארות את עומק תחושת האפליה ב- 4 רמות: ישנה אפליה במידה מועטה, ישנה אפליה במידה בינונית, ישנה אפליה במידה רבה או ישנה אפליה במידה רבה מאוד. כמו כן, העסקים התבקשו לפרט את התנסותם באירועי אפליה ולתאר את תחומיה. הניסיון שנצבר והתובנות שהופקו מניתוח תשובות הסקרים הרבעוניים שנערכו בשנה האחרונה יאפשרו להרחיב, בסקרים הבאים, את השאלה לעיל, כדי לקבל מידע ממוקד ומפורט לגבי האפליה. ניתוח מידע זה יסייע בבניית תוכנית למיגורה של תחושת אפליה זו בהמשך.

הדו"ח הנוכחי, הדרן בתחושת אפליה של מעסיקים ערבים, הינו הראשון בסדרת דוחות המתבססים על סקר עסקים בבעלות ערבים שהתפרסמו בתקופה הקרובה. היה רצוי ונכון ששאלה דומה בדבר תחושת אפליה, תופנה גם למעסיקים יהודים, ובכך תאפשר ליצור קבוצת התייחסות להשוואה הואיל וניתן להניח שתחושה כזו קיימת גם במגזר היהודי. אך כיון שסקר כזה לא נערך עדיין, לא ניתן בשלב הנוכחי להשוות בין תחושות האפליה של מעסיקים בשני המגזרים. למרות מגבלה זו, יש חשיבות רבה לפרסום נתונים על תחושת האפליה בקרב מעסיקים ערבים ובכך, להגביר את המודעות לעצם התופעה ולנוקים הגלומים בה לכלל החברה ולכלכלה בישראל. ידע זה הוא שלב הכרחי במציאת דרכים להתמודדות עם תחושה זו.

למעלה ממחצית (54.7%) המעסיקים הערבים שבעסקיהם עובד לפחות שכיר אחד, סברו אשתקד (2012) שעסקים בבעלות ערבים הופלו בהזדמנויות העסקיות שניתנו להם ובפעילותם הכלכלית. עומק תחושת האפליה, בקרב אותם מעסיקים ערבים שסברו שעסקים ערבים הופלו, היה אף הוא גבוה מאוד: למעלה ממחציתם סברו שהעסקים אופלו במידה רבה ורבה מאוד.

בשנת 2012, בהשוואה לשנת 2011, נרשמה עלייה קלה, בשיעור המעסיקים הערבים שחשו אפליה מסך העסקים בבעלות ערבים בהם עובדים שכירים מ- 50% ל- 54.7% בהתאמה. שיעור העסקים בבעלות ערבים בישובים מעורבים שחשו אפליה היה נמוך בהרבה מהשיעור בעסקים ערבים בישובים ערבים אחרים, שבהם ממוקמים כ- 90% מהעסקים בבעלות ערבים: 45.9% ו- 55.3% בהתאמה.

בשנת 2012 עמד ערך מדד עומק תחושת האפליה על 2.56 והוא היה נמוך ביחס לשנת 2011 שעמד על 2.76. מדד עומק תחושת האפליה בישובים הערבים המעורבים נמצא אשתקד נמוך במידת מה בהשוואה לערך של המדד בשאר הערים והישובים הערבים - 2.52 ו- 2.60 בהתאמה. מדד עומק תחושת האפליה מתייחס אך ורק לאותם מעסיקים שהשיבו בחיוב לשאלה על תחושת אפלייה (סברו שעסקים ערבים מופלים), והיא חושבה בעזרת מדד המשקלל את 4 רמות האפליה והוא יכול לנוע בטווח שבין 1 ל-4 שהינו הערך הגבוה ביותר לתחושת האפליה.

בדיקת תחושת האפליה של עסקים בבעלות ערבים לפי סיווג ענפי הכלכלה מלמד שתחושת האפליה הייתה גבוהה במיוחד בקרב עסקים בשירותים העסקיים ש- 80% מהם סברו שהם מופלים, בעוד שהשיעור הנמוך ביותר של עסקים שחשו אפליה נמצא בקרב עסקים בענפי אירוח ואוכל והוא עמד בשנת 2012 על 36.4%. לא נמצאו הבדלים משמעותיים בשיעור תחושת האפליה של עסקים לפי גודל העסק, למעט בעסקים הגדולים המעסיקים 50 עובדים ויותר שבהם שיעור המעסיקים שחשו תחושת אפליה היה נמוך יחסית (35%) אולם יש לזכור כי חלקם של העסקים הגדולים מסך העסקים בבעלות ערבים המעסיקים שכירים, הינו נמוך ביותר (1%).

בדיקת השינוי באחוז המעסיקים הערבים שחשו אפליה לאורך זמן, בחלוקה לפי רבעונים, מאז הרבעון השני של שנת 2011 מלמדת שלאורך זמן קיימת מגמת עלייה מתונה בתחושת האפליה (ראה תרשים בהמשך). עם זאת, במקביל לעלייה בשעור המדווחים על עלייה האפליה לאורך זמן, נרשמה ירידה בעומק תחושת האפליה, כאמור, בקרב אלה שחשים אפליה. מדד עומק תחושת האפליה עמד על ממוצע משוקלל של 2.8 ברבעון השני של 2011 והוא ירד ל- 2.4 ברבעון הרביעי 2012.

ניתוח תשובותיהם של מעסיקים ערבים, שהצביעו על הגורמים לתחושת האפליה שלהם, מורה שרבים מהם תולים את האשמה באי מתן הזדמנויות עסקיות בכלל ובמכרזים ממשלתיים בפרט, ובדחייתם לבצע עבודות כקבלנים ראשיים וקבלתם כקבלני משנה בלבד. זאת ועוד, חלק, אומנם קטן מהם, ראה את הגזענות כסיבה מרכזית לתחושת האפליה.

שתי תובנות מעניינות עולות בשלב הנוכחי מניתוח תחושת האפליה ומעקב אחריה מאז החל הסקר: ראשית, העלייה בשיעור המעסיקים הערבים הסבורים שהם מופלים יכולה לנבוע מהתרחבות השיח על מתן הזדמנויות שוות, קיפוח ואפליה, מאז המחאה החברתית. אולם מכיוון שלצד העלייה בשיעור הכולל של החשים אפליה, פחת עומק תחושת האפליה בקרב מעסיקים ערבים החשים אפליה, ניתן לשער כי המצטרפים החדשים לקבוצת החשים אפליה, חשים אותה ברמות נמוכות יחסית. השערה נוספת הינה שהירידה בעומק תחושת האפליה בקרב מעסיקים ערבים שחשו אפליה נובעת מהתרחבות הפעילות הממשלתית בשלוש השנים האחרונות בעקבות שורת החלטות ממשלה לקידום האוכלוסייה והעסקים במגזר הערבי. שנית, במקום שיש אינטגרציה גבוהה יותר בין אוכלוסייה ערבית לבין אוכלוסייה יהודית, כמו זו הקיימת בישובים המעורבים, אחוז החשים אפליה הוא נמוך במידה ניכרת. גם אצל מעסיקים ערבים, שכמעט ואינם זקוקים לשירותי סיוע לעסקיהם ומוכרים בעיקר לשוק הערבי הפנימי תחושות האפליה שלהן היו נמוכות.

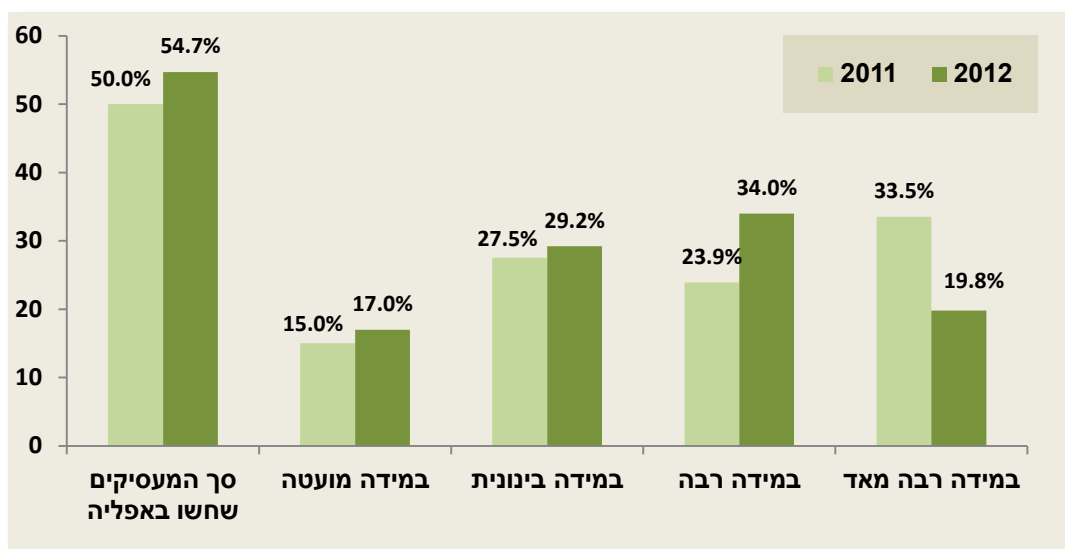
תחושת האפליה של מעסיקים ערבים בישראל ומימדיה (2012)

מימדי התופעה

שיעור המעסיקים הערבים שחשו אפליה, בממוצע לשנת 2012, היה גבוה יחסית ועמד על 54.7% מכלל העסקים בבעלות ערבים שהעסיקו לפחות שכיר אחד. עומק תחושת האפליה, בקרב המעסיקים הערבים שחשו אפליה, סווג ל-4 קבוצות לפי רמת תחושת האפליה: במידה מועטה, במידה בינונית, במידה רבה, ובמידה רבה מאוד. מדיווח העסקים עולה שבשנת 2012 חשו 53.8% מהעסקים בבעלות ערבים שהם הופלו במידה רבה ובמידה רבה מאוד, שתי הרמות הגבוהות של תחושת האפליה, בעוד שכ- 17% מהמעסיקים חשו אפליה רק במידה מועטה.

תרשים 1: מעסיקים ערבים שחשו אפליה מכלל המעסיקים הערבים ועומק האפליה (סה"כ דרגות עומק

האפליה 100%) מסך אלו שחשו אפליה, באחוזים 2012 ו- 2011



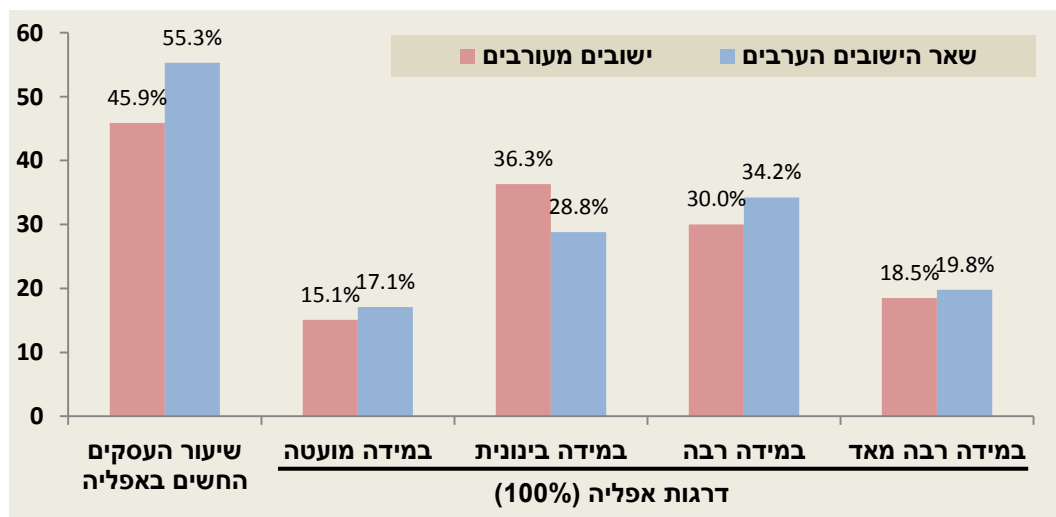
בניתוח קבוצת המעסיקים שחשו אפליה במידה רבה מאוד, ששיעורם עמד ב-2012 על 19.8%, מצאנו שאין קשר בין המצב הכלכלי של העסק לבין תחושת האפליה שלו: 75% מהמעסיקים הצהירו שמצב העסק שלהם בינוני עד טוב מאוד, דהיינו: עסקים הפחות מצליחים הם לא בהכרח אלה המדווחים על תחושה עמוקה של אפליה, ואולי ההיפך הוא הנכון.

65% מהמעסיקים שחשו אפליה במידה רבה מאוד היו עסקים קטנים עד 4 עובדים, אך אין זה שונה בהרבה משיעורם הכללי של עסקים קטנים בתוך סה"כ אוכלוסיית העסקים בבעלות ערבים.

בהשוואה לשנת 2011, חלה בשנת 2012 עלייה בשיעור המעסיקים הערבים שחשו אפליה מ- 50% ב- 2011 ל- 54.7% בשנת 2012. עם זאת, במעבר מ- 2011 ל- 2012, ירד באופן ניכר אחוז המעסיקים הערבים שחשו אפליה במידה רבה מאוד, ירידה שהתנקזה לקבוצה שחשה אפליה במידה רבה, בעוד שבשתי הקבוצות שחשו אפליה במידה בינונית או מעטה, חלו שינויים קטנים בלבד בין השנים.

שיעור המעסיקים הערבים שעסקיהם בערים המעורבות, שחשו אפליה, היה בשנת 2012 נמוך משמעותית מהשיעור הממוצע לכלל המעסיקים הערבים. 45.9% בהשוואה 55.3% בהתאמה. הפער בין הערים המעורבות לבין הממוצע הכללי ביחס לעומק תחושת האפליה אינו חד-משמעי. בעוד שבקרב אלו שחשו אפליה בינונית מצאנו ששיעורם בערים המעורבות הרבה יותר גבוה בהשוואה לממוצע הכללי, הרי שהיחס לעיל בין הערים המעורבות לממוצע בשאר הערים הערביות י התהפך בקרב אלו שחשו אפליה במידה רבה.

תרשים 2: תחושת האפליה של מעסיקים ערבים בישראל, ערים מעורבות בהשוואה לשאר הישובים הערביים, 2012 באחוזים מסה"כ (סה"כ אפליה על פי דרגות 100%)



מדד עומק תחושת האפליה, 2011 ו- 2012

על מנת להציג במדד מסכם כולל אחד את עומק תחושת האפליה של מעסיקים ערבים שחשו אפליה, שוקלל אחוז המשיבים על פי 4 רמות תחושת האפליה בערכים¹ שבין 1 ל- 4, כאשר אחוז המעסיקים שהשיבו שחשים שקיימת אפליה במידה רבה מאוד הוכפלו במספר השרירותי 4, בעוד שאלו שהשיבו שחשים שקיימת אפליה במידה רבה הוכפלו במספר 3, במידה בינונית במספר 2 ובמידה מועטה הוכפלו במספר 1.

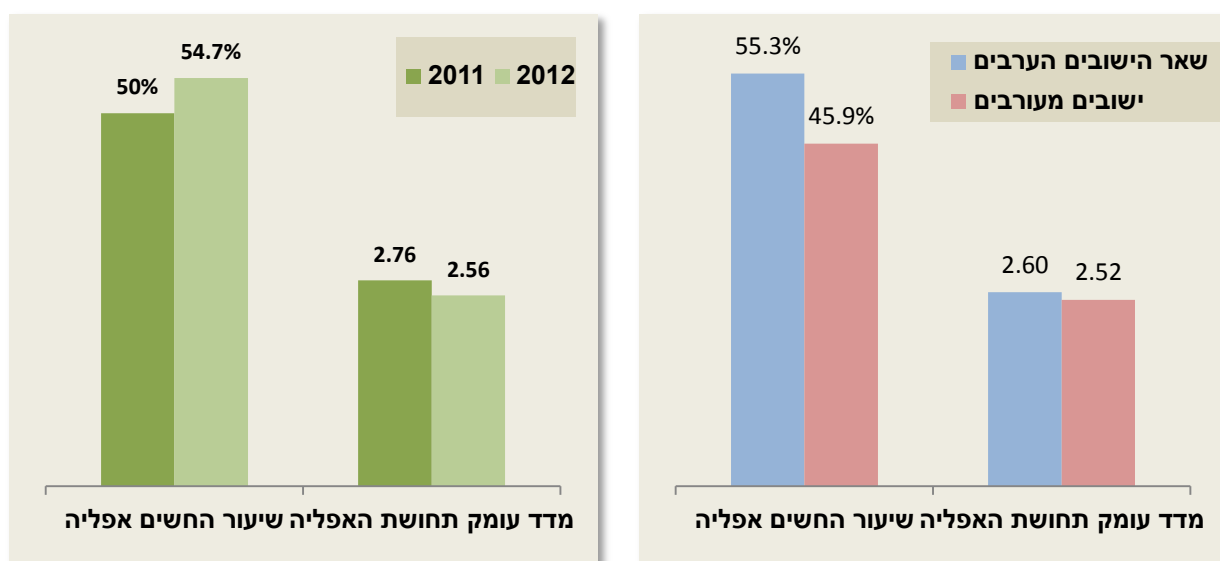
סיכום המדד בתרשים 3, של מעסיקים ערבים שחשו אפליה מלמד שבין 2011 ל- 2012 ירד הערך של מדד עומק תחושת האפליה של מעסיקים ערבים מ- 2.76 ל- 2.56 בהתאמה, זאת ועוד מצאנו כי בשנת 2012 התקיים עדיין פער בין תחושת האפליה של מעסיקים ערבים בערים מעורבות בהשוואה לעומק תחושת האפליה בקרב מעסיקים ערבים שמיקום עסקיהם בשאר הישובים הערבים. ערך מדד תחושת האפליה עמד על 2.52 בקרב ערים מעורבות בהשוואה לשאר הערים הערביות שבהם עמד המדד על 2.60.

¹ לפער בין המספרים המדרגים את התחושה אין משמעות והוא נקבע באופן שרירותי במרווחים זהים של יחידה אחת, אולם לסדר ביניהם יש משמעות, ולכן קבענו שכל תחושת האפליה גבוהה יותר, הערך המספרי שבו שוקלל הוא גבוה יותר. לדוגמה אם המעסיקים בקבוצה ספציפית אמרו שהם סבורים שישנה אפליה במידה רבה מאוד, הציון שקבלו במדד המשוקלל שווה לערך 4.0, וכי"ב לגבי הרמות האחרות של תחושת האפליה.

ממצא זה מלמד שעיקר השוני בין הערים המעורבות, לבין הישובים הערבים האחרים, מתמקד באחוז המעסיקים שחשו אפליה שכאמור נמצא נמוך משמעותית בקרב מעסיקים שעסקיהם מצויים בישובים מעורבים. גם מדד עומק תחושת האפליה, בקרב מעסיקים ערבים שעסקיהם מצויים בערים מעורבות היה נמוך מהמדד שחושב למעסיקים בשאר הישובים הערבים, אך כאמור הפער במדדים המחושבים היה מצומצם מאוד.

תרשים 3: שיעור החשים אפליה ומדד² עומק האפליה לפי ערבים מעורבות ושאר הערים הערביות, 2012

וממוצע לשנים 2011 ו-2012



שתי תובנות מעניינות עולות בשלב הנוכחי מניתוח תחושת האפליה ומעקב אחריה מאז החל הסקר: ראשית, העלייה בשיעור המעסיקים הערבים הסבורים שהם מופלים יכולה לנבוע מהתרחבות השיח על מתן הזדמנויות שוות, קיפוח ואפליה, מאז המחאה החברתית. אולם מכיוון שלצד העלייה בשיעור הכולל של החשים אפליה, פחת עומק תחושת האפליה בקרב מעסיקים ערבים החשים אפליה, ניתן לשער כי המצטרפים החדשים לקבוצת החשים אפליה, חשים אותה ברמות נמוכות יחסית. השערה נוספת הינה שהירידה בעומק תחושת האפליה בקרב מעסיקים ערבים שחשו אפליה נובעת מהתרחבות הפעילות הממשלתית בשלוש השנים האחרונות בעקבות שורת החלטות ממשלה לקידום האוכלוסייה והעסקים במגזר הערבי. שנית, במקום שיש אינטגרציה גבוהה יותר בין אוכלוסייה ערבית לבין אוכלוסייה יהודית, כמו זו הקיימת בישובים המעורבים, אחוז החשים אפליה הוא נמוך במידה ניכרת. גם אצל מעסיקים ערבים, שכמעט ואינם זקוקים לשירותי סיוע לעסקיהם ומוכרים בעיקר לשוק הערבי הפנימי תחושות האפליה שלהן היו נמוכות.

² יכול לקבל ערכים בין 1 ל-4 (הגבוה ביותר)

דיוקן העסקים שחשו באפליה, בהשוואה לכאלו שלא חשו אפליה, לפי גודל עסק וענף כלכלי

כפי שצוין, כ- 10.7 אלף מעסיקים ערבים מתוך כ- 20 אלף מעסיקים ערבים, דהיינו, 53.8% מכלל העסקים בבעלות ערבים, חשו אפליה בשנת 2012.

חלקם של העסקים שהעסיקו 1-4 שכירים, מסך המעסיקים הערבים שחשו מופלים בשנת 2012 הוא הגבוה ביותר בהשוואה לקבוצות גודל אחרות של מעסיקים, ועמד על 73.9% והיה גבוה יותר מחלקה של אותה קבוצה בקרב קבוצת המעסיקים הערבים שלא חשה אפליה: 70%. בקבוצות גודל אחרות של עסקים נמצא כי משקלם היחסי של המעסיקים הערבים שלא חשו אפליה היה גבוה מאלו שחשו אפליה, דהיינו מצאנו ייצוג חסר בקבוצות שחשו אפליה בהשוואה לקבוצות שלא חשו אפליה ובשיעורים שונים ונמוכים. בחלוקה לענפים כלכליים קיים ייצוג יתר של ענף השירותים עסקיים אצל מעסיקים שחשו אפליה, והוא עומד על 15.1% חשו אפליה לעומת 4.7% מעסיקים ערבים שלא חשו אפליה. עוד נמצא כי בענף החקלאות קיים ייצוג יתר של מעסיקים ערבים שחשו אפליה, ושיעורם גבוה כמעט פי 3 מהמעסיקים הערבים שלא חשו אפליה בענף זה.

לעומת זאת בענף המסחר קיים ייצוג חסר (20%) של מעסיקים ערבים החשים אפליה בהשוואה למעסיקים שלא חשים אפליה (38.8%).

לוח 1: דיוקן העסקים הערבים שחשו ושלא חשו אפליה, לפי גודל עסק וענף כלכלי, 2012 באחוזים מסה"כ

הפער בנקודות אחוז בין שחשו לכאלו שלא חשו אפליה	עסקים שלא חשו אפליה	עסקים שחשו אפליה	
	8,990	10,860	סה"כ עסקים
	100%	100%	סה"כ באחוזים
			גודל
	70.0%	73.9%	1 עד 4
3.9%	17.3%	14.8%	5 עד 9
-2.5%	8.1%	7.5%	10 עד 19
-0.6%	3.3%	3.2%	20 עד 49
-0.1%	1.3%	0.7%	+50
-0.6%			
			הענף
1.2%	15.3%	16.5%	תעשייה
-2.8%	27.7%	24.9%	בינוי
10.4%	4.7%	15.1%	שירותים עסקיים
-18.8%	38.8%	20.0%	מסחר
5.7%	3.2%	8.9%	חקלאות
5.4%	5.6%	11.0%	תחבורה
-1.1%	2.2%	1.1%	אירוח ואוכל

0.0%	2.5%	2.5%	בריאות, חינוך
------	------	------	---------------

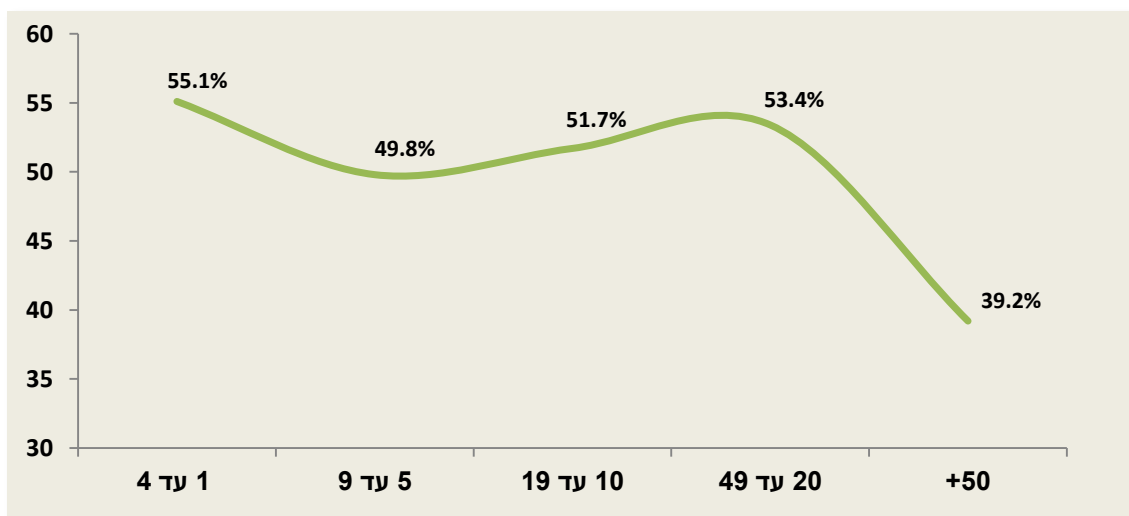
מקור: סקר אפליה בקרב מעסיקים ערבים, מינהל מחקר וכלכלה משרד התמ"ת.

שיעור המעסיקים הערבים שחשו אפליה לפי גודל עסק וענף כלכלי

האם ניתן לאפיין את שיעור המעסיקים החשים אפליה על פי ענף כלכלי וגודל העסק, או לחילופין, האם קיים מתאם או הלימה, בין אחוז החשים אפליה לבין גודל העסק? ואם כן, מה כיוונו של קשר זה? אותה שאלה ניתן להציג לגבי מידת המתאם בין מאפייני העסקים על פי אופי פעילותם לבין תחושת אפליה או לחילופין, האם עסקים בבעלות ערבים הפעילים בתחומי כלכלה מסוימים חשים יותר אפליה מעסקים הפעילים בתחומים אחרים?

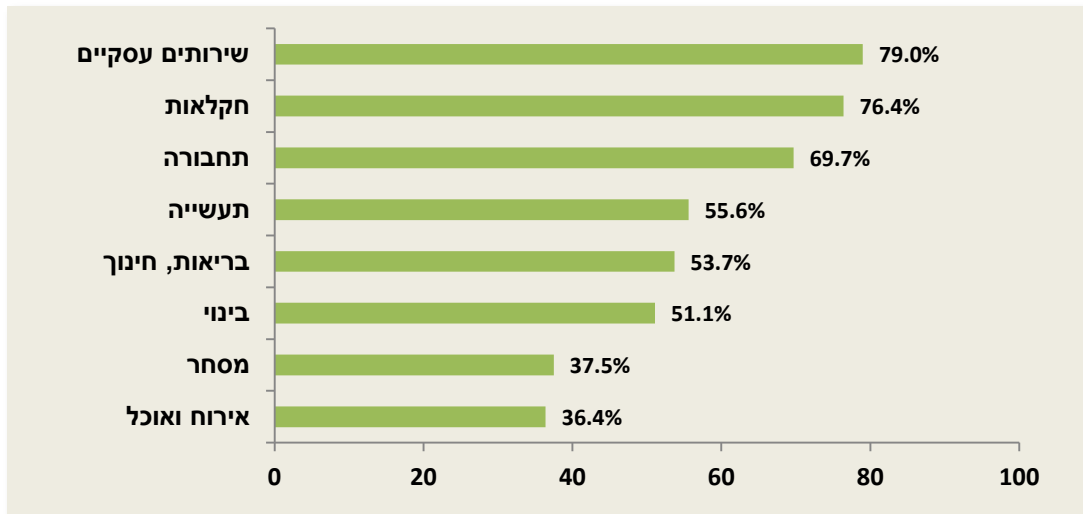
בתרשים 4 נבדק הקשר בין תחושת האפליה לבין גודל העסק. נמצא כי ההבדלים בשיעור המעסיקים החשים אפליה על פי גודל העסק היו קטנים ביותר ונעו בין 55% בעסקים הזעירים המעסיקים עד 4 עובדים ל-50% בעסקים הקטנים המעסיקים בין 5 ל-9 עובדים. רק בעסקים הגדולים המעסיקים מעל 50 עובדים נרשמה ירידה בשיעור החשים אפליה והשיעור ירד ל-39%, אך יש לזכור כי מספרם של עסקים אלה זעום, כך שלמעשה אין הבדלים בתחושת האפליה בהבחנה על פי גודל העסק.

תרשים 4: שיעורי המעסיקים הערבים שחשו אפליה מסה"כ הקבוצה לפי גודל עסק, 2012



בהבחנה על פי ענפי המשק, הענפים שבהם מעסיקים חשו פחות באפליה היו ענפי המסחר (37.5%), וענפי אירוח ואוכל שבהם 36.4% בלבד מהמעסיקים הערבים חשו אפליה, לעומת ענפי השירותים העסקיים והחקלאות שבהם נמצא השיעור הגבוה ביותר של מעסיקים שחשו אפליה: 79% ו-76.4% בהתאמה.

תרשים 5: שיעורי המעסיקים הערבים שחשו אפליה מסה"כ בקבוצה לפי ענף, 2012



הסיבות לתחושת האפליה על פי דיווח המעסיקים

על מנת לקבל תמונה על הסיבות לתחושת האפליה, נתבקשו המעסיקים הערבים שדרגו ברמה גבוהה את תחושת האפליה נגדם ב- 2012 (במידה רבה או רבה מאוד), להביא דוגמא לאפליה זו. הדוגמאות השכיחות יותר היו: אפליה בקבלת מכרזים ממשלתיים, גזענות ואפליה חברתית, אפליה מצד הבנקים ואי מתן אשראי לעסקים, בירוקרטיה, אי-קבלת אישורים, במיוחד לגבי העסקת עובדים מהשטחים בענף הבניה, סוגיות הקשורות בקבלנות משנה ועוד. כאמור, היו כאלו שהדגישו את הגזענות כדוגמה בולטת וכגורם מרכזי באפליה.

להלן ציטוטים של מנהלים ומנכ"לים ערבים שדווחו על מידת אפליה רבה או רבה מאוד:

אפליה במכרזים ממשלתיים

- ✓ בעל חברה בתחום השירותים הפיננסיים: "מרגישים את האפליה כאשר מלכתחילה מתפרסמים מכרזים עם דרישות שבמגזר הערבי לא יכולים לעמוד בהם"
- ✓ בעל חברת קבלנים לעבודות תשתית: "אחרי שזוכים במכרזים מבטלים את הזכייה בטענות שונות ולבסוף מוסרים את העבודה לעסקים יהודים. הדבר חזר על עצמו מספר פעמים".

אפליה מצד הבנקים

דחיית בקשות לקבלת אשראי והצעת הבנקים לריביות גבוהות מאוד רק בגלל היותם ערבים. מנכ"ל עסק אמר: "אני לקוח של בנק לאומי 12 שנים ויש לי פיקדונות פ 2 מהאשראי וההלוואות שיש לי, ולא היה לי צ'ק אחד שחזר, ועדין לא נותנים לי אפשרות להתקדם בעזרתם, לא נותנים להגדיל אשראי ולא נותנים הלוואות לעסק"

מנכ"ל עסק אחר אמר: " הבנקים נותנים תנאים יותר טובים למגזר היהודי, בהלוואות, במענקים ובהטבות נוספות "

אפליה על רקע סיווג ביטחוני

- ✓ "במכרזי משרד הביטחון בוחרים בחברות שאינם מהמגזר הערבי, למרות שהנושא על פניו נראה לא רלוונטי"
- ✓ "חברות ערביות לא ניגשות בכלל למכרזים במשרד הביטחון או לעבודות ממשלתיות, מאחר והן בטוחות שלא יקבלו אותן, כי העדיפות היא למגזר היהודי"
- ✓ "מבחינה ביטחונית מרגישים אפליה כך שבנמלים מעוכבים, בהכנסה ובקבלה, סחורות של עסקים ערבים"

קבלנות משנה ואישורים לעובדים זרים

- ✓ אי קבלת אישורים ובירוקרטיה, אי קבלת אישור להביא עובדים מהשטחים, וקושי לקבל אישור קבלן. לדוגמא בעל חברת בנייה אומר "שהוא עבד מול הבנק, הבטיחו לו עבודה כקבלן בבניין ולא קיימו, ולבסוף, הוא זה שביצע את העבודה רק שזה היה מול קבלן יהודי"
- ✓ "אי קבלת אישורים לעובדים משטחי הרשות הפלסטינית, וקונסים את המעסיקים הערביים על העסקת אותם עובדים, לעומת מעסיקים יהודים שנקנסים בפחות"
- ✓ " על מנת לקבל את העבודה, המעסיקים הערביים חייבים למצוא קבלן יהודי, שיעבדו דרכו. אחרת אין להם סיכוי לקבל את העבודה "

אפליה וגזענות

הטענה הרלבנטית לתחושת אפליה על רקע גזעני היא "שתמיד מעדיפים יהודים על ערבים ברוב התחומים". מנכ"ל אחד העסקים ציין "תמיד יש עדיפות ברורה לעבוד מול עסקים יהודיים ולא מול עסקים ערביים, גם אם הצעות המחיר של העסקים הערביים זולות יותר, ולא ניתן למצוא סיבות ענייניות לאי נתינת העבודה לעסק ערבי".

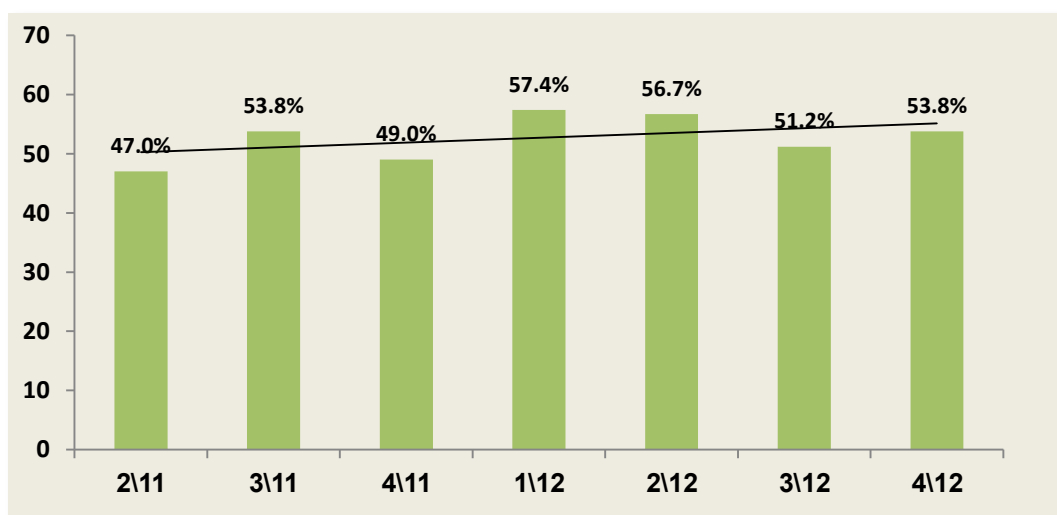
התפתחות תחושת האפליה בקרב מעסיקים ערבים, נתונים

רבעוניים 2011-2012

מעסיקים החשים אפליה, נתונים רבעוניים

ברבעון האחרון של 2012 דווחו 53.8% מהמעסיקים הערבים שהם חשו אפליה, עלייה של 2.6% נקודות אחוז בהשוואה לרבעון השלישי אשתקד. המחצית הראשונה של שנת 2012, התאפיינה בשיעורים גבוהים מאוד של מעסיקים ערבים, שחשים אפליה נגדם, ברבעון 1/12 והן ברבעון 2/12, דווחו 57% מהמעסיקים על תחושת אפליה נגדם, זהו השיעור הגבוה ביותר של תחושות אפליה שנרשם מזה שנתיים, ובכלל, שנת 2012 התאפיינה בעלייה בשיעור המעסיקים הערבים החשים אפליה נגדם, ששעורה נע בין 51.2% - 57.4%, ביחס לטווח המרבי ברבעוני שנת 2011 שנע בין 47% - 53.8%.

תרשים 6: שיעור המעסיקים הערבים החשים אפליה מכלל המעסיקים הערבים

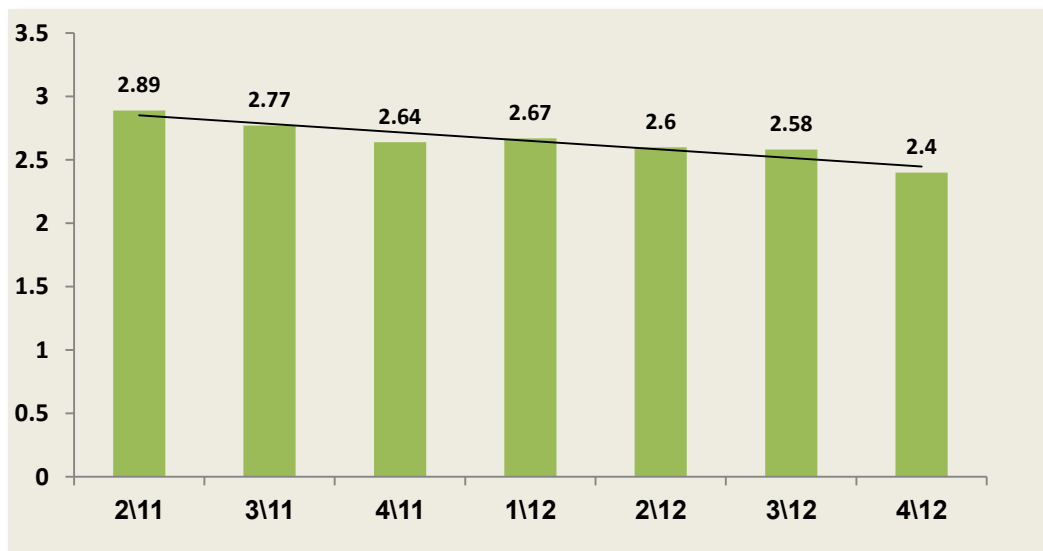


מדד עומק תחושת האפליה, נתונים רבעוניים

מדד תחושת האפליה, המודד את עומק תחושת האפליה בקרב מעסיקים החשים אפליה, עמד בממוצע ב- 2011 על 2.76 מתוך 4, והמדד ירד לממוצע של 2.56 בשנת 2012. ברבעון השני של 2011 עמד מדד תחושת האפליה על 2.89 מתוך 4, וברבעון הרביעי של 2012 המדד עמד על 2.4 בלבד. אפשר לומר בבירור, שמגמת תחושת האפליה בקרב מעסיקים ערבים הולכת ופוחתת מבחינת חריפותה ועצמתה, דהיינו, פחות מעסיקים ערבים מדווחים על תחושת אפליה במידה רבה מאוד, ויותר מעסיקים ערבים מדווחים על תחושת אפליה במידה מועטה או בינונית.

מסקנה זו מקבלת חיזוק כאשר מסתכלים על התרשים המציג את שיעור המעסיקים הערבים שמדווחים על אפליה "במידה רבה מאוד" בחלוקה לפי רבעונים (ראה נספח ב').

תרשים 7: מדד עומק אפליה לפי רבעון בקרב מעסיקים ערבים



נספח א' – על סקר מעסיקים ערבים

סקר מעסיקים ערבים נערך בקרב חברות ועסקים במגזר הערבי, ומטרתו: הבנת הצרכים והחסמים של עסקים במגזר הערבי, שיפור ההיערכות בתחום הכשרת כ"א, מדידת הביקוש למועסקים במגזר העסקי, וייעול הקצאת המשאבים בתחומי התעסוקה והכלכלה.

בסקר זה, עסק בבעלות ערבים מוגדר כעסק אשר מתקיימים בו 3 תנאים בו-זמנית:

- א. עסק אשר לפחות אחד מבעליו ממוצא ערבי (מוסלמי, נוצרי ערבי או דרוזי)
 - ב. עסק אשר מעסיק לפחות שכיר אחד
 - ג. עסק אשר רוב עובדיו ממוצא ערבי
- הסקר נערך באופן שוטף אחת לרבעון ומקיף כ- 1,000 עסקים, והוא מתבצע באמצעות ראיונות טלפוניים בשפה הערבית. לסקר ולתוצאותיו חשיבות רבה מאחר וזהו סקר מיוחד ראשון המתבצע במגזר הערבי והוא מספק מידע רחב היקף על העסקים הערבים בישראל.

הסקר מתמקד ב-3 נושאים:

- א. כ"א, קליטה, פליטה וחיפוש עובדים.
 - ב. המצב הכלכלי של העסקים הערבים בהווה, בעבר ובעתיד.
 - ג. חסמים וקשיים בפניהם ניצבים העסקים הערבים בישראל.
- ובנוסף נכללים נושאים המשתנים מסקר לסקר בהם: אפליה, עסקים מייצאים, קשיים בגיוס עובדים, עובדים יהודים בעסקים ערבים, תחרות ועוד.

מקור הנתונים

שני המקורות הקיימים להוצאת מדגם עסקים ערבים הם קובץ המעסיקים של הביטוח הלאומי ומאגר החברות של חברת בי.די.אי קומפס.

מקור הנתונים הראשון, מאגר המעסיקים של הביטוח הלאומי, כולל כ-225 אלף עסקים המעסיקים לפחות עובד שכיר אחד. במאגר קיים נתון על המיקום הגיאוגרפי של העסק בעת רישומו בביטוח הלאומי. על פי נתונים אלה, כ-20 אלף מהעסקים בקובץ הביטוח הלאומי ממוקמים בישובים ערבים. מספר זה כולל גם מוסדות וארגונים במגזר הציבורי. לא ניתן, על פי נתוני המאגר, לאתר עסקים בבעלות ערבית בישובים מעורבים, בישובים יהודים ובאזורי תעשייה מעורבים.

מקור הנתונים השני הם נתוני חברת בי.די.אי קומפס, חברה למידע עסקי המפעילה מאגר נתונים שוטף הכולל מידע, ברמות שונות של עדכון, על שער גבוה מכלל העסקים במשק. במאגר הנתונים של חברת בי.די.אי אותרו כ-13.3 אלף עסקים שהוגדרו כעסקים בבעלות ערבית, מהם 11,660 עסקים בישובים

ערבים ו-1,628 בישובים אחרים- מעורבים, יהודים ובאזורי תעשייה מעורבים. העסקים בישובים המעורבים מהווים 12.3% מכלל העסקים שאותרו.

שיטת הדגימה

בעקבות ניתוח מקורות הנתונים, הוחלט לדגום את העסקים הממוקמים בישובים ערבים מתוך קובץ המעסיקים של הביטוח הלאומי- מקור הנתונים המקיף ביותר לעסקים הממוקמים בישובים ערבים, ולדגום את העסקים שבעלות ערבית, הממוקמים בישובים המעורבים ואת העסקים בבעלות ערבית שבמקומות, מתוך מאגר הנתונים של חברת בי.די.אי. הסיבה לכך היא שבקובץ המעסיקים של הביטוח הלאומי אין נתונים על השתייכות מגזרית ולפיכך יש קושי לאתר את העסקים הערבים הממוקמים בישובים שאינם ערבים.

הסקר מתוכנן להתבצע כסקר שוטף, אחת לרבעון בקרב מדגם קבוע של מעסיקים. מעסיקים שינשרו מהמדגם, בגלל סירוב או סגירת העסק, יוחלפו בחברה אחרת מאותו תא דגימה. מדגם סקר המעסיקים הערבים הוצא כמדגם שכבות. שכבות המדגם היו:

א. **האזור הגיאוגרפי** – העסקים בישובים הערבים חולקו, על פי הישוב שבו ממוקם העסק, לצפון (מחוזות צפון וחיפה) (79% מהעסקים), מרכז (מחוזות מרכז, תל אביב וירושלים) (15% מהעסקים), ומחוז הדרום (6% מהעסקים).

ב. **גודל העסק** - מספר המועסקים בעסק- 35% מהעסקים בבעלות ערבית הם עסקים של עובד אחד, 38% מעסיקים בין 2 ל-4 עובדים, 16% מעסיקים בין 5 ל-9 עובדים, 10% מעסיקים בין 10 ל-49 עובדים, ורק 1% מעסיקים 50 עובדים ויותר. בישובים המעורבים, 4% הם עסקים מעל 50 עובדים ו-20% מעסיקים בין 10 ל-49 עובדים.

ג. **מיקום מגזרי**, הבחנה בין עסקים הממוקמים בישובים ערבים ועסקים הממוקמים בישובים שאינם ערבים- ישובים מעורבים, ישובים יהודים ואזורי תעשייה מעורבים.

(הישובים המעורבים שקיים בהם לפחות עסק אחד בבעלות ערבים הם: חיפה, ירושלים, לוד, עכו, באר שבע, רמלה, תל אביב-יפו, נצרת עילית, מעלות-תרשיחא, כפר סבא, כרמיאל, עפולה, נהרייה, קריית טבעון, חדרה, ציפורי, קריית שמונה, אור יהודה, גבעתיים, דימונה, מגדל העמק, קריית אתא, אשדוד, בית השיטה, חצור הגלילית, מגדל, נווה שלום, נס עמים, נשר, עמנואל, פרדס חנה, צפת, קריית ביאליק, קריית מוצקין, ראש העין, ראשון לציון, רמת גן, תל חנו, אודים, אחיהוד, אילת, בית נקופה, בת חפר, הגושרים, הוד השרון, זיכרון יעקוב, יד חנה, יקיר, כפר החורש, כפר ורדים, כפר יונה, כפר יחזקאל, כפר תבור, לכיש, מגידו, מולדת, מזרע, מטולה, מישור רות, מכבים, מפלסים, מרחביה, נתיבות, פתח תקווה, צמח, קצרין, ראש פינה, רמת ישי ותפן)

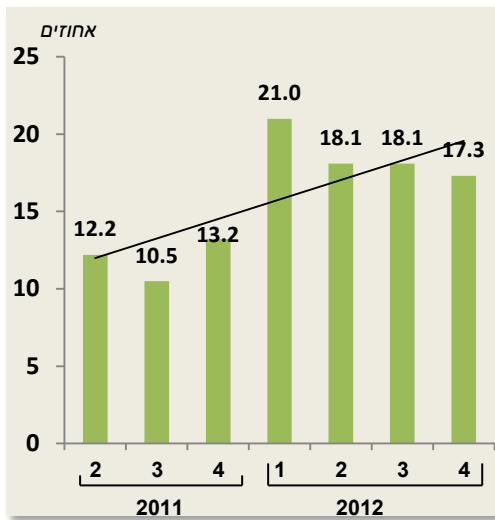
בסה"כ כללה מפת הדגימה 24 קבוצות (תאי דגימה).

במערך הדגימה ניתן משקל יתר לעסקים הגדולים והבינוניים מאחר ומרבית המועסקים במגזר הערבי, כמו גם בכלל המשק, עובדים בעסקים גדולים ובינוניים.

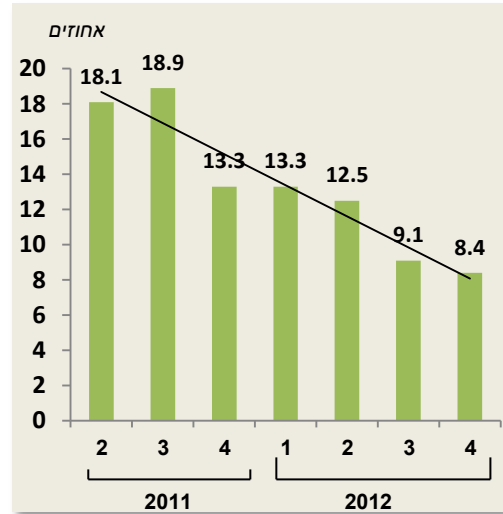
קובץ העסקים בישובים הערבים של הביטוח הלאומי כולל גם עסקים במגזר הציבורי שאינם נכללים באוכלוסיית הסקר הנוכחי, המתרכז במגזר העסקי. עקב מגבלות הסיווג הענפי, עסקים אלה לא נופו מהאוכלוסייה מראש, אלא נופו לאחר בדיקה מול העסקים במהלך איסוף הנתונים.

נספח ב' – תרשימים של שיעור העסקים בבעלות ערבים החשים אפליה לפי עומק תחושת האפליה מכלל המעסיקים הערבים

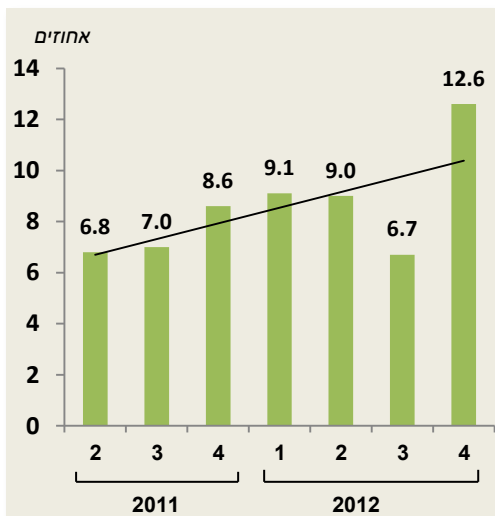
חשים אפליה במידה רבה



חשים אפליה במידה רבה מאוד



חשים אפליה במידה מועטה



חשים אפליה במידה בינונית

